

Türkiye’de Devlet Tiyatrosunu Yaşatmak

Zehra Arslan*

Gülşah KURT GÜVELOĞLU**

Yrd. Doç. Dr. Zehra Arslan tarafından kaleme alınan ve Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınevi’nce 2013 yılında basılan bu eser, Takdim yazısından sonra altı bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm: *Türkiye’de Devlet Tiyatrosu’nun Kuruluşuna Giden Süreç*; İkinci Bölüm: *1950’li Yıllarda Türk Devlet Tiyatrosu (1950-1960)*; Üçüncü Bölüm: *Devlet Tiyatrosu Üzerinde Siyasi Baskılar, İç Huzursuzluklar (1960-1980)*; Dördüncü Bölüm: *Faaliyetleri İle 1960-1980 Döneminde Devlet Tiyatrosu*; Beşinci Bölüm: *12 Eylül 1980 İhtilali’nden Günümüze Türk Devlet Tiyatrosu*; Altıncı Bölüm: *İstatistiksel Verilerle Türk Devlet Tiyatrosu (1949-2012)* başlıklarından oluşmuştur. 244 Sayfalık kitabın sonunda Son Söz ve Değerlendirme; Kaynakça; Ekler ve yazarın özgeçmişi yer almaktadır. Takdim kısmında yazar, Devlet Tiyatroları’nın özelleştirileceği söylentilerinin bu konuya ilgi duymasına sebep olduğunu ve kitabı yazmaya bu nedenle karar verdiğini söylemektedir. Yazar çalışmasının arşiv başta olmak üzere resmi belgelere dayandırılarak yazıldığını belirtmektedir. Yazar, kitabın hazırlanmasında sözlü kaynaklara başvurmamış ancak Devlet Tiyatroları’nda genel müdür olduğu dönemde Lemi Bilgin ile görüşme yapmıştır. Tarihi süreçte tiyatro içindeki mücadeleler, siyasetçilerin müdahaleleri, faaliyetler gibi birçok konuya değindiğini belirten yazar, tarihi gerçekleri tüm dünyaya açıklamaya yarayan tiyatronun aynı zamanda tarihi karakterleri kendi tarzıyla yeniden yaratma özgürlüğüne sahip olduğunu ifade etmektedir.

---

*Zehra Arslan, Türkiye’de Devlet Tiyatrosunu Yaşatmak, Sahhaflar Kitap Sarayı Yayını, İstanbul, 2013, 244 sayfa. Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, FEF, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, zehra.arslan@erdogan.edu.tr

**Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, FEF, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, gulsah.guveloglu@erdogan.edu.tr.

Kitabın Birinci Bölümünde, Tanzimat döneminden başlanarak, Türkiye'de batı tarzı tiyatronun gelişiminin nasıl gerçekleştiği özetlenmiştir. Devlet Tiyatrosu kurulması fikrinin ilk defa Tanzimat döneminde olduğu ifade edilen bu bölümde, Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde tiyatroya dair gelişmeler ele alınarak Türk ve Müslüman oyuncuların sahneye çıkışları ve Darülbeydi'nin kuruluşu hakkında bilgiler verilmiştir. Milli Mücadele döneminde Büyük Millet Meclisi'nde vekillerin tiyatroya bakış açıları, Türk ve Müslüman kadın oyuncuların sahneye çıkışlarında toplumun ve yöneticilerin tavrı, konuşma ve demeçlerden örneklerle ortaya konulmuştur. Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün sanat ve sanatçıya verdiği değer bu dönemin tiyatroya bakış açısının da özünü oluşturmaktadır. Devlet Tiyatrosu'nun kuruluşuna giden süreçte İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun ödenekli hale getirilişi, Ankara Devlet Konservatuvarı'nın kuruluşu gibi önemli adımlar atılmış; köycülük, Türk Tarih Tezi'nin yaygınlaştırılması gibi kültürel anlayışların yaygınlaşması amacıyla tiyatrodan etkin şekilde yararlanılmıştır.

İkinci Bölüm'de, Bölge Tiyatroları'nın oluşturulması ile birlikte oyuncu eksikliği gibi sorunlara değinilmiştir. Devlet Tiyatrosu tarafından oyuncu yetiştirme kursu ve istifa edenlerin geri dönüşlerine izin verilmesi gibi çarelere başvurulduğu görülmektedir. Muhsin Ertuğrul'un Demokrat Parti döneminde genel müdürlük görevine geliş-gidişleri olmak üzere birçok gelişmenin siyasi sebepleri, perde arkası ve kamuoyuna yansımaları dönemin basını ve arşiv belgelerinden yararlanılarak anlatılmıştır. Bu bölümde özellikle partilerin, gruplaşmaların, Türkiye'deki bölünmelerin, siyasi hesaplaşmaların Devlet Tiyatrosu üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Örneğin, Muhsin Ertuğrul'un yerine Cüneyt Gökçer'in getirilmesinin arkasında yatan sebepler; Devlet Tiyatrolarından istifalar, Gökçer döneminde Vatan Cephesi faaliyetleri sanatın siyasetin tekinsiz alanına girdiğine dair ipuçları olarak değerlendirilmiştir.

Üçüncü Bölüm'de, ilk olarak 27 Mayıs darbesinin Devlet Tiyatroları'ndaki yansımaları ele alınmıştır. Yazar, 1960-1980 yılları arasında Türkiye'deki siyasi gelişmelerin, Devlet Tiyatrosu üzerindeki etkilerini "Siyaset ve İdeolojik Kamplaşma Arasında Devletin Tiyatrosu" başlığı altında şöyle özetlemiştir: *“Devlet Tiyatrosu'nun politikanın etkisinden uzak tutulmalıdır yargısı, 1960-1980 dönemi incelendiğinde realitelere aykırıdır. Oysa bu döneme damga vuran siyasi partilerin sözcüleri, demeçlerinde bu vurguyu sık sık yaptılar, en azından söylemlerde ortak bir anlayış oluştu. Fakat uygulamalar, genellikle söylemlerle çelişti. Bir tarafta tiyatro yönetimi ile problemi olan sanatçılar, siyasi partilerin kapılarını aşındırdılar yani bizzat sanatçılar siyaseti Devlet Tiyatrosu'na*

dâhil ettiler. Diğer taraftan siyasetçiler, sansürlerle, yasaklamalarla, demeçleriyle Devlet Tiyatrosu üzerinde baskı kurmaya çalıştılar.” 1960-80 döneminin sağ-sol çatışmasında Devlet Tiyatrosu’nun yeri, farklı ideolojiye mensup siyasi partilerin Devlet Tiyatrosuna bakış açıları bizzat mensuplarının da ifadeleri ile ortaya konulmuştur. Farklı ideolojide de olsalar bu partilerinin tümünün ortak görüşü tiyatronun, devlet tarafından desteklenmesi gerekliliğidir. 1960-80 döneminde Devlet Tiyatrosunda sahnelenen eserlere uygulanan sansür, yasaklamalar ve bunların dönemin siyasi atmosferi ile bağlantıları, siyasi baskılar ayrı bir başlıkta ele alınmıştır. Orhan Asena’nın “Kocaoğlan”, Fakir Baykurt’un “Yılanların Öcü”, Vedat Nedim Tör’ün “Sahte Kahramanlar” ve Cahit Atay’ın “Karaların Memetleri” başta olmak üzere yasaklanan ve sansürlenmiş eserler tartışmalarıyla birlikte verilmiş; değişen iktidarlarla birlikte bu yasaklama ve sansürlenmelerdeki farklılıklar değerlendirilmiştir. Bu dönemin en çok tartışılan ismi olan Devlet Tiyatroları Genel Müdürü Cüneyt Gökçer’e ayrı bir bölümde yer veren yazar, Gökçer ile ilgili Millet Meclisi ve Senato’ya kadar uzanan tartışmaları, basında yer alan haberleri, olayların perde arkasını objektif bir bakış açısı ile vermeye çalışmıştır. 1965 yılında Devlet Tiyatrosu tarihindeki en büyük bölünmeye neden olan kriz, Türkiye Opera-Tiyatro Sanatkarları ve Yardımcı İşçileri Sendikası (TOTSİS) grevinin perde arkası, tarafların tutumu ve konu ile ilgili tartışmalar ayrı bir bölüm halinde verilmiştir. Bölümün başlığında belirtildiği gibi bu grev bir “Hak Arayışı mı Yoksa Gökçer Yönetimine Bir Başkaldırı mıydı?” sorusuna cevap aranmıştır. Bu bölümde son olarak İstanbul Kültür Sarayı olayları ve yangınının Devlet Tiyatrosu’ndaki çatışmalarla ilgili olup olmadığı sorgulanmıştır.

Dördüncü Bölüm’de ilk olarak 1956 yılında oluşturulmaya başlanan Bölge Tiyatroları’nın 27 Mayıs darbesinden sonraki gelişimi ele alınmıştır. Bölge Tiyatroları ile ilgili siyasi girişimler, bu tiyatroların gelişimleri ve durağanlaşmanın nedenleri bu bölümde ayrıntısı ile ortaya konulmuştur. Sezonlara Göre Yurt İçi Faaliyetler başlığı ile yer alan bölümde 1960-1980 yılları arasında yurt içi turneler, Devlet Tiyatroları sahnelerinde sahnelenen tüm oyunlar kronolojik bir sıralama ile verilmiştir. Sezonlara göre sahnelenen oyunların sayıları, bu sayılardaki değişimler, hasılat oranları belirtilmiş; turnelere ve sahnelenen eserlere seyircinin bakış açısı ve beğenisi vurgulanmıştır. Böylece 1960 yılından 1980 yılına kadar faaliyet yönünden Devlet Tiyatroları’nın nasıl bir gelişme gösterdiği ortaya konulmuştur. Bu bölümde Devlet Tiyatroları’nın uluslararası faaliyetlerine de ayrı bir başlık açılmış ve Atina, Paris, Kıbrıs, Yugoslavya, Venedik’e yapılan turnelerden bahsedilmiştir. Devlet Tiyatroları bütçesindeki artış ve eksilmeler, bütçenin yeterli olup olmadığı tartışmaları ve bu dönemde Devlet Tiyatroları’nı

kapsayan yasal düzenlemeler ayrı birer başlık altında incelenmiştir. Devlet Tiyatrosu'nu destekleyici kurumlar ve özel tiyatroların durumu ile ilgili de özet bilgi verilmiştir.

Beşinci Bölüm'de, 1980 darbesi sonrası yaşanan siyasi gelişmelerle birlikte Devlet Tiyatrosu'nun faaliyetleri ve durumu ortaya konulmuş; darbe sonrası yapılan düzenlemeler, 1982 Anayasası'nın 64. maddesi ile devlete sanatı ve sanatçıyı destekleme görevinin verilmesi, bu çerçevede tiyatro sanatçılarının durumlarında iyileştirmelere gidilmesi, maaşlara yapılan zam oranlarına kadar ayrıntılı bir inceleme yapılmıştır. Yurt içi turnelere ağırlık verilmesi ve bu kapsamda büyük Anadolu turneleri ile köylere kadar ulaşılması ve bunun halkta yarattığı memnuniyetle ilgili anekdotlar ve belgeler ilgi çekicidir. Genel Müdürlük makamındaki değişimler, gelen müdürlere göre izlenen politik anlayışlar ve sezonlara göre faaliyetler yer almıştır. Bu bölümde yazar, genel müdürler ile bakanlar arasında yaşanan çekişmelerin karmaşa ve istikrarsızlığa neden olduğunu ve bu çekişmelerin Devlet Tiyatroları'nın ana problemini oluşturduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Bölge Tiyatroları'nın yaygınlaşması, Devlet Tiyatroları'nın yurt sathına hizmet götürmesi anlayışı bu dönemde daha faal bir şekilde ele alınmıştır.

Altıncı Bölüm'de istatistiki bilgilerden yararlanılarak hazırlanan tablo ve grafiklerde, 1949'dan 2012'ye kadar olan süreçte Devlet Tiyatroları'nın bütçesi başta olmak üzere, Bölge Tiyatroları, turne, eser, seyirci sayıları vb. konularda gösterdiği gelişme rakamsal olarak değerlendirilmiştir.

Son Söz ve Değerlendirme kısmında yazar, tiyatronun bir toplum için neden gereksinim olduğunu ve toplumun gelişimindeki etkilerini belirtmekte ve sosyal devlet anlayışının da yansıması olarak devletin tiyatroyu desteklemesi gerekliliği sonucuna varmaktadır.

Kaynakça bakımından oldukça zengin olan bu kitap, Devlet Tiyatrosu'na dair Türkiye'de yapılan kapsamlı bir araştırma olarak değerlendirilebilir. Eserin kaynakçasında, başta Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi olmak üzere resmi arşivlerin kullanıldığı; Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Belgeliği'nden çok sayıda dokümana yer verildiği ve bunların kullanıldığı görülmektedir. Ulusal ve bölgesel olmak üzere 100'ün üzerinde gazete ve dergiden yararlanılmış olması da eseri dikkate değer kılmaktadır. Devlet Tiyatrosu'nun 1948 yılından itibaren yayınlanan dergileri başta olmak üzere, konuyla ilgili tez, tetkik, telif eser ve makalelerden de yararlanarak yazılan bu kitap, her kesimden okuyucunun anlayabileceği bir üslupla yazılmasının yanında tiyatro tarihi ile ilgili araştırma yapacak olanlar için bir başvuru eseri niteliğindedir.